Etnocentrism şi universalism în poezia basarabeană contemporană

Ana BANTOŞ

Conturându-se într-un spectru foarte divers, de la aspecte tradiționale, folclorice, arhaice, la cele romantice, clasice, moderne şi postmoderne, poezia română din Basarabia postbelică ne oferă un „material" de investigație raportabil la fenomenele literare cele mai importante care au marcat secolul trecut. Este de ajuns să luăm drept punct de pornire, bunăoară, corelația etnocentrism-universalism, pentru a ne convinge de reacțiile sui-generis ale poeților de aici. În cele ce urmează mi-am propus să investighez, din această perspectivă, creația a doi scriitori, aproximativ de aceiaşi vârstă: Arcadie Suceveanu şi Ion Hadârcă.

Definit drept „ultimul cavaler medieval", Arcadie Suceveanu, descendent din Cernăuți şi stabilit ulterior definitiv la Chişinău (în prezent – vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova) s-a lansat în poezie în anii '70. A publicat mai întâi la Ujgorod (Ucraina) şi în „Zorile Bucovinei", singurul ziar de limbă română din Cernăuți, iar ulterior la Chişinău, Iaşi, Bucureşti, Timişoara[1]. Sinceritatea este din start făgaşul pe care îl apără cu toată energia debordantă a vârstei tinere la care se afla: „Numai cu plopii te mai pot iubi, / Numai cu ramul te mai pot cuprinde, / În mine vine iarba peste zi / Şi simțurile toate mi le-aprinde..." (*Duminică de floare*).

Sentimentul patriotic exprimat de confrații săi de condei este şi el testat prin grila capacității de a fi sincer. De aici, de la felul cum este exprimat sentimentul patriotic sau de pivotare a eului liric într-un spațiu anume, începe, de fapt, lunga odisee a „suspectării" modalităților de exprimare în vers. În cazul poetului nostru bucovinean afecțiunea pentru un loc anume identic cu Patria este un sentiment complex, exprimând descendența dintr-un peisaj carpatin pe care îl va purta în suflet mereu nealterat, şi care, în virtutea împrejurărilor social-politice, va fi oarecum ermetizat, sau mai degrabă ocultat, dar va conferi vibrații de un dramatism aparte, pe care autorul le disimulează în forme de expresie modernă. S-ar putea vorbi în acest caz de un anume simultaneism în creația lui Arcadie Suceveanu, în care sentimentul mai vechi şi viziunea etnocentristă se îmbină cu orientarea spre o expresie literară care tinde să nu fie depăşită în comparație cu formulele poetice din literatura universală contemporană. În acest context, sinceritatea se conjugă cu nevoia de conştiință de sine (vezi poezia *Conştiința cireşului*). Aceasta din urmă se conturează ca un fenomen aparte în literatura română postbelică din Bucovina şi Basarabia: „Degeaba ți-e nimbul în formă de liră, / De nu eşti bolnav de floarea de tei, / De n-auzi părinții din grâu cum respi" (*Grâul cel mare*).

[1] Volume publicate: *Mă cheamă cuvintele*, Ujgorod, 1979; *Ţărmul de echilibru*, 1982; *Mesaje la sfârşit de mileniu*, 1987; *Arhivele Golgotei*, 1990, *Mărul îndrăgostit de vierme*, Timişoara, 1999.

BDD-V2567 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:44 UTC)

Atitudinea poetică novatoare a lui Arcadie Suceveanu, care, aşa cum susţine şi Ştefan Hostiuc în prefaţa volumului *Eterna Danemarcă* a confratelui său, vine, după o întrerupere de jumătate de secol, în continuarea iconarilor, trebuie raportată la o situaţie incredibilă dar verosimilă, şi anume, că însuşi „faptul de a scrie româneşte era interpretat drept «pretenţie teritorială»" (Şt. Hostiuc). Raportarea eului la celălalt, îi dă personajului liric un sentiment contradictoriu: Sahara, Siberia, Danemarca desemnează perimetrul geografic în care se consumă zbuciumul unui eu hărţuit de contradicţii. Lupta contradictorie lasă un loc gol în universul poetului: „mi-e sete, mi-e departe, mi-e târziu". E un gol determinat de frică şi de absenţa libertăţii în timpurile când s-a format poetul, totalitarismul condiţionând pustiul şi zbaterea din poezia şaptezecistă.

Arcadie Suceveanu se afirmă printr-o poezia polemică. De precizat însă că tonul polemic e unul încifrat, ascuns mai cu seamă în primele volume de versuri. Motivul acestei încifrări e lesne de înţeles, dacă numai faptul de a scrie româneşte putea fi luat drept „pretenţie teritorială".

Un sentiment contradictoriu se iscă pe parcursul acestui drum complex al căutării resurselor sincerităţii: prin contrast cu afişarea unor sentimente imaginare personajul liric din poezia tânărului autor se „instalează" în interiorul regimului vegetal de unde îşi lansează un credo artistic evitând cenzura. Pe de altă parte, acelaşi personaj îşi face reproşul izolării de viaţa curentă: „O tu, nevrednicule, ce te oglindeşti în propria-ţi moarte!" (*Parabolă*).

Eul se retrage clandestin într-un „anotimp secret", în care „duhul Poetului" se aude „Ca un izvor de dincolo de fire". Un romantism salvator învăluie nostalgia cosmică. Este un anotimp care pâlpâie „cu trestii peste ape tremurate". „Amurgul arde-n ochi de urşi, străin" („Garoafele se sting în cuviinţă..."). „Şi doar ninsori mai cad" (*Natură statică*), se fac trimiteri la: „rugul de'ntemeiere", „sfânta rânduială", „demnitatea care are coloană vertebrală", „nunta graiului", „ Duminica de floare", „Vinerea de floare". Altă dată personajul locuieşte „golul pianului", cărând iluziile „ca pe nişte saci de ciment"; îngerii cad din loja lor de sus, minciuna n-are aer să respire.

Ninsoarea intermediază transfigurarea ce urmează un traseu spre lumea de început. Ea înseamnă un alt spaţiu, şi coincide cu vidul pe care personajul liric, un hidalgo, vrea să-l facă locuibil reînvăţând condiţia umană, într-o atmosferă a lumii caste. „Inima mea – locomotivă bizară / Alunecând spre lumi de fum, ce nu-s". Gesturile de elogiere: „Vreau să vă plimb pe-un sentiment ce ninge / Vreau să vă plimb pe sentimentul pur", – se îndreaptă către domeniile în care „încă mările-s de sare şi n-a suit petrolu-n trandafiri" de care e ademenit personajul liric ducând „april în fragede vagoane" „prin gări cisterne de azur" tentat de deşertul ca loc virgin, pur.

Ulterior starea de gol va fi convertită în „naraţiuni" lirice al căror fir va fi stăpânit cu dexteritate şi, după cum a menţionat Constantin Ciopraga, „cu disciplină clasică". Un eu modern va face etiologia singurătăţii, a stării de pustiu raportându-se la un cadru cultural vast, universal şi aceasta va contribui la „hibridizarea" sentimentului său de înstrăinare înrudită acum cu o stare maladivă extinsă în plan universal. Izolarea devine un fel de stare echivocă şi e concepută ca una din resursele poeziei, autorul luându-şi drept martori personaje celebre reprezentând fenomenul înstrăinării în contextul culturii universale. Cavalerul Dada, Godot, Robinson Crusoe stimulează un fel de a-şi concepe arta poetică între conectarea şi deconectarea la tradiţia etnocentristă şi, pe de altă parte, conexiunea la o percepţie a existenţei dintr-o perspectivă amplă multiculturală. Filtrată

BDD-V2567 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:44 UTC)

astfel, „povestea” poetului descendent din peisajul carpatin în care se mai află „ultimul zimbru” devine „istoria” sau aventura însinguratului pe „o insulă plutitoare” în oceanul marilor aventuri ale singurătății cu care respiră omul modern.

Tentația pustiului, a unui sentiment de gol sufletesc oarecum similar cu cel al lui Arcadie Suceveanu, dar mai eliberat de patosul romantic integrator, mai lucid, filtrat printr-o reflecție detaşată se desprinde din poezia lui Ion Hadârcă: „Ideală lumea-i goală”, concluzionează autorul. După o anumită experiență (inclusiv pe tărâm politic), autorul şaptezecist, care părea că şi-a abandonat definitiv instrumentele poetice, revine, aducând acum o notă distinctă de rațiune rece, un ton sarcastic înscenat în jocuri abile de cuvinte.

Raportarea la un alt spațiu, marcat de jocul de interese politice ia forme acide directe: „Planeta megieşă (acolo – ia – ia!) / Se cunoaşte că-i Saltimbecilia / am făcut şi cu ea schimb / de solii şi saltimbasade...” (*Saltimbecilia*)

Însă dincolo de acesta există un alt tărâm şi un alt timp „înainte de taina Genezei (şi imediat după focul Apocalipsei)” din care, precizează autorul, „prima şi ultima filă-i / sunt rupte / căci acolo Cuvântul / nu are nici un răspuns / acolo Cuvântul este tăcere / şi tăcerea este Dumnezeu” *(Biblia)*. Evident, este vorba de un deşert al istoriei. Un personaj liric desprinzându-se dramatic de experiența vieții publice e „atins” de tentația recuperării într-un univers intim. Însă mirajul unirii prin iubire este radiografiat cu aceeaşi luciditate apocaliptică: un eu „plângând o apă” şi un „tu” „înființându-se mai unici amândoi / iubindu-se topindu-se / uitându-se pălind / Şi noi fiind degrabă / o apă şi-un pământ” (*Apa*). Ambele tablouri conturează o dublă utopie: cea a istoriei şi cea a individului. Între acestea se profilează forța de atracție şi mişcarea vidului.

Patimile intime şi cele publice lasă între ele spațiul pentru „înscenarea” viziunilor utopice menite să elibereze personajul de răul istoric. Din scenete utopice numeroase nu lipseşte „apa izvorului”, apa Iordaniei, Apa Stixului, ocnele mării saline, Acropole – „în teatru etern în care actorii mor”. Pe fundalul acestei recuzite se profilează „gestul, masca şi mina” precum şi atitudinea critică a celui care a trăit pe propria-i piele istoria: „Plânge-n eden / Marele mim / Clounizăm / Actul sublim” (*Acropole acelaşi*).

Asumarea „intrării în timp” – adică în istorie, în istoria care îl trădează, este dramatică: „Simt un hău / Adânc şi rău / Creşte-n sinele al meu // Gâtui-l-aş / Vinde-l-aş / Fără el aş fi un laş...” (*Hăul*).

Raportul etnocentrism-universalism, tradus în termenii poeziei lui Ion Hadârcă capătă contururile unei linii sinuoase care trece prin inima celui ce se vrea înțeles: „Noli turbare / Circulos meos... / ...Noli turbare / Să nu-mi călcați / Sfera şi cercul / Peste Carpați / Cifrul şi cercul / Arcul lui Hercul / Țara-n hotare – / Noli turbare (*Noli turbare*).

Există în poezia sa, pe de o parte, un „Aici unde se nasc copii bătrâni / Din embrion sortiți a-i fi argați” unui imperiu şi, pe de altă parte, un „laborator de idei imperiale / unde cotcodăceşte hulubul / Îmbălsămat în sarcofag / Şi se ouă trenul / Eşaloane de refugiați”.

„Agonice simțiri” ce mişună pe străzi „întortocheate seduse-n absolut” sunt corelate cu religiile în cutremur, cu intrarea Saharei în sentimente, cu încărunțirea speranței, cu „teroarea care se ascunde în noi”.

Într-o lume îmbătrânită traversată de un Ulise bătrân şi orb, într-o Itacă în care „tace toaca, / Perşii tac – / Te vând frații, / Tot un drac”, într-o istorie „foind de viermi”

BDD-V2567 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:44 UTC)

şi de indiferenţă: „Zeii tac / În Itaca / Se complac” (*Toaca din Itaca*) se consumă ultimele reziduuri ale istoriei care ar mai putea incita spiritul, ar deranja pacea …: „Surd în-verzit de ab-surd”. Răsar răzleţ însemnele veşniciei, raportate şi ele la începuturi. Iată o viziune asupra universului Brâncuşi: „Într-o bună zi / la Masa Tăcerii s-au aşezat: Coloana Infinitului, Începutul lumii, / Rugăciunea, Somnul, Himera, / Lauda ochilor, Cumineţenia, Pământului / Socrate, Piatra de hotar şi Regele regilor...”

„Naşterea de sine, un abis”, „viziunea inimii”, mielul raportat la Memphis şi Ninive, la Prinţul cu zarul creează o atmosferă în care cuvântul are conotaţii de o sensibilitate aparte: „Mă caută cuvântul şi mă plânge”, scrie autorul.

Într-un tablou de sfârşit de veac „se-ngraşă-n pomii raiului omida / Albinele administrează flori, / Rechinii ţin în gură Atlantida / La circul lor de farse şi erori”. Aici se consumă deopotrivă emoţii acide şi emoţii istovite de toamnă levantină. Poezia lui Ion Hadârcă din ultimul timp evoluează sub semnul golirii de pasiune. Personajul liric îşi creează o lume în care să fie invulnerabil. Aceasta ţine de un timp ancorat în „ora zero” în care domină competiţia sportivă sau viaţa ca un sport.

Plaiul duios de altă dată devine „albia gropii natale” în care „demn şi duios ne revărsăm atraşi cu disperare de muzica neantului valah”.

Între acest tablou şi cel din poezia lui Grigore Vieru, în care neamul e adunat grămăjoară „ca într-o icoană”, e o diferenţă radicală. La mijloc se află o experienţă în fierbere din care se emană vibraţiile unui tragism pe care scriitorii nu întotdeauna reuşesc să-l transmită. Autorii la care m-am referit în cele de mai sus constituie o excepţie. Dar nu este singura.

Contemporary Poetry Between Ethnocentrism and Multiculturalism

The Romanian poetry in the Republic of Moldova has evolved in the second half of the 20th century under the obvious sign of an ideology of redemption, of humanitarianism, becoming a part of divinity, as well as under the attempts to reorganize discourse strategies. Thus, Bessarabian poetry is marked by certain didactic and moral emphasis, where ethical values are combined with the temptation to give a new dimension to the artistic language. The text of this paper wants to emphasize several writers' evolution in order to confirm classical labels and then overcome them with a view to amplify their messages, starting from debates regarding the ethnocentric and universal attitudes of the authors. Several forms of ethnocentrism and multiculturalism are mirrored.

BDD-V2567 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:44 UTC)